

Kunigas Juozas Gustas: Rabindranatas Tagorė, Salomėja Neris, ir Sibiro lageriai (paminint 115-ąsias kun. J. Gusto gimimo metines)

Dar 1991 m., skaitydama „Tremtinį“ aptikau Leono Juozonio (1922–2015) užrašytus Kaune gyvenusios buvusios Krasnojarsko krašto tremtinės Juzės Mačiokienės (1903–2000) atsiminimus – „Apie profesorių kunigą Juozą Gustą ir Salomėją Nėrį“. 1992 m., jau kitame „Tremtinio“ numeryje, radau nediduką buvusios to pačio krašto tremtinės skuodiškės Eugenijos Staniūtės-Navickienės straipsnelį apie kun. J. Gustą pavadinimu „Tai buvo šviesa“. Profesorių kunigą J. Gustą bibliografinėje apysakoje „Salomėja“ aprašo ir kitas mūsų krašto šviesulys, buvęs politinis kalinys, tremtinys, mokytojas, lietuvių literatūrologas, publicistas, rašytojas Viktoras Alekna (1915–2008).

Kun. Juozas Gustas yra mūsų Jurbarko žemės vaikas, gimęs 1906 m. vasario 19 d., iš šiaurės pusės prie Jurbarko prigludusiame Klišių kaime. Anuo laiku Klišių palivarkas buvo vadinamas tiesiog Sergiejum ir priklausė Vasilčikovų dvarui.

Paminint kun. J. Gusto 115-ąsias gimimo metines, turimos medžiagos pagalba noriu atskleisti šios garbios, neeilinės asmenybės paveikslą. Asmenybės, kuriai buvo suteikta galimybė daug pažinti ir daug iškęsti.

Povilas Vitkevičius (1928–2012) apie mūsų kraštiečių Juozą Gustą rašė, kad 1923 m. septyniolikmetis jaunuolis išvyko į Italiją, kur studijavo Manfredini kolegijoje, vėliau – tarptautiniame Turino teologijos institute. 1927 metais tapo saleziečiu. 1933 m. baigė Grigaliaus universitetą ir buvo įšventintas kunigu. Po papildomų studijų apgynė filosofijos ir filologijos daktaratus. Dar po metų išvyko misionieriumi į Indiją, kur dėstytojavo Delio universitete, Dvasinėje akademijoje. Čia susitiko ir artimai bendravo su garsiuoju Indijos poetu Rabindranatu Tagore. 1937 m. grįžo į Lietuvą ir po metų tapo Saldutiškio parapijos klebonu, saleziečių noviciato vadovu. Profesoriavo Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultete, vėliau – Vilniaus kunigų seminarijoje dėstė graikų kalbą. Buvo geras senųjų ir dabartinių kalbų žinovas. Į lietuvių kalbą išvertė nemažai knygų, aktyviai dirbo katalikų spaudoje. 1946 m. vasaros pabaigoje buvo suimtas ir tų pačių metų lapkričio 30 d. karo tribunolo dešimčiai metų nuteistas. 1948 m. išgabentas į Sverdlovsko Vosturalagą. 1954 m. buvo ištremtas į Krasnojarsko kraštą. Čia jis pasireiškė, kaip puikus krosnių statymo meistras. Vėliau – jis keliose gamyklose dirbo anglų, vokiečių, italų, prancūzų kalbų vertėju. 1956 m. paleistas į laisvę, grįžo į Lietuvą, bet po poros mėnesių vėl grįžo į Krasnojarską kraštą, kur įkūręs lietuvių katalikų parapiją, įsteigė bažnyčią ir lietuvių, lenkų, baltarusių, vokiečių tarpe dirbo sielovados darbą. Kunigas pasirinko būti tarp likimo nuskriaustų tautiečių. 1958 m. kovo 14 d., būdamas 52 metų amžiaus, žuvo. Manoma, kad saugumo buvo nunuodytas.

O dabar paėjękim kartu su jį pažinojusiais. Kas ir koks žmogus buvo filosofijos-teologijos profesorius kun. Juozas Gustas?

Juzė Mačiokienė atsiminimuose pasakojo: „Negaliu pamiršti Krasnojarske praleistų sunkių tremties dienų, tačiau tarp jų ir šviesūs prisiminimai apie nuostabų ir šventą profesorių kunigą Juozą Gustą. Tai jis palaikė ir kėlė mūsų tremtinių dvasią. Negaliu nutylėti nepapasakojusi visiems apie šią kilnią asmenybę. Tikiuosi, kad atsiras daugiau gyvų žmonių, kurie plačiau apie jį papasakos. Prisimenu jį visada energingą, raudonskruostį, nepaprastos išminties. Pirmą kartą kun. J. Gustą pamačiau 1955 m. Krasnojarske laidojant ūkininką a. a. Juozą Grėbliauską. Būdamą katalikų bendruomenės pirmininke ir kalbėdama prie kapo, padėkojau nepažįstamajam kunigui už paramą. Po to paklausiau kun. J. Gustą, kaip bendruomenė galėtų atsilyginti už pagalbą. Kunigas tik nusišypsojo ir įdėjo man į kišenę voką su, regis, 200 rublių šių laidotuvių išlaidoms... Mes, lietuviai, kiek

galėjome, remdavome vieni kitus. Dažnai į mano mažytį kamarėlį užeidavo suvalgyti sriubos ir visada linksmas profesorius su draugais. O jo geriausi draugai buvo linksmieji studentai - Lionginas Janaudis ir Balys Kavaliauskas, su kuriais jis draugavo kaip su sau lygiais. Kartą atėję padėjo kelis kilogramus mėsos ir žuvį, sakydami, kad tai mano dukrelei Laurai. Laurutė skundėsi, kad sunku lietuviškai mokytis. Tada profesorius pasisodino dukrelę šalia ir pradėjo pasakoti: „Profesoriaujant Milano universitete, vienas draugas iš Oksfordo universiteto Anglijoje pasiūlė man susikeisti vietomis. Sutikau. Profesoriavau jau antrus metus Oksforde, ir vėl man nusišypsojo laimė. Pasiunčia mane į Indiją, Deli universitetą, studijuoti pas Rabindranatą Tagorę senosios sanskrito kalbos. Kodėl mane siunčiate? – klausiu aš. – O todėl, kad tu lietuvis, o lietuvių kalba yra artimiausia senajai sanskrito kalbai. Jau imatrikuliacijos dieną Tagorė paprašė mane lietuviškai sukalbėti maldą „Pater noster“. Atėjęs prie manęs, Tagorė beveik kas trečią žodį jau kartojo panašiu sanskrito žodžiu. Ir nuo čia prasidėjo mūsų bendravimas. Vos tik sandalais apsiavęs, basas greitas Tagorė įžengia pro auditorijos duris, jau kalba anglišką frazę. Aš ją verčiu lietuviškai. Nuo to prasidėdavo visos Tagorės senojo sanskrito paskaitos. Tai štai kaip garsusis Tagorė vertino lietuvių kalbą“, – baigė profesorius. Nuo tada dukrelė pradėjo mokytis lietuvių kalbos ir pasigyrė, kad gavusi iš Lietuvos poetės Salomėjos Nėries knygą „Diemedžiu žydėsiu“. Tada linksmieji studentai pradėjo juoktis, kad Nėris, nors ir labai talentinga, bet kaip netikinti palaidota ir lyg pamesta kaip šunelis patvory be religinių apeigų. Profesorius juos subarė ir papasakojo, kad Salomėja Nėris mirė aprūpinta šventais sakramentais. „Tai padariau aš pats, – iš lėto ištarė kun. J. Gustas. – Salomėjos Nėries kvietimu man pavyko nepastebėtam įeiti į Raudonojo Kryžiaus ligoninę Kaune. Atlikusi išpažintį ir susitaikiusi su Dievu, poetė ištraukė iš po pagalvės storoką juodais viršeliais sąsiuvinį ir paprašė įvykdyti jos paskutinį prašymą – paskelbti šį dienoraštį viešai. Ji žinanti, kad Lietuva ją prakeikusi, bet tikinti, kad, perskaite šį dienoraštį, nuimsią nuo jos prakeikimą. Aš įsidėjau sąsiuvinį į krepšelį ant krūtinės ir išsinešiau namo. Vėliau dienoraštį įdaviau į geras rankas, kad nuvežtų į Oksfordo universitetą. Jūs nepamirškite ir, esant galimybei, pasakykite visiems, kad šis poetės Salomėjos Nėries dienoraštis yra Oksfordo universiteto bibliotekos archyve“.

Beje, apie šį faktą rašė ir Viktoras Alekna „Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštyje“: „Birželio 23 ir 24 dienomis kun. J. Gustas mėginęs susitikt akis į akį su poete, bet trukdė lankytojai. Birželio 25 dienos vakare atėjo kunigas Gustas ir poetė atliko išpažintį. Taip pat priėmė komunią ir buvo patepta aliejais. Paprašė kunigą, kad paimtų sąsiuvinį su jos žodžiais tautai. Kunigas sutiko paimti sakydamas: „Ką man kalbėjai ir ką aš išgirdau, težinos Dievas, o kas čia parašyta, išsaugosiu žmonėms“. Iki S. Nėries mirties buvo likę vos 12 dienų.

Profesorė literatūrologė V. Daujotytė apie S. Nėries kun. J. Gustui perduotą dienoraštį minėjo, kad „greitai kunigas buvo areštuotas, nuteistas dešimčiai metų, vėliau ištremtas. Mirė 1958 metais... bet Salomėjos Nėries sąsiuvinį jis buvo spėjęs perduoti į partizanų rankas... Gal tai buvo ir įkaltis jo byloje?“

J. Mačiokienė pasakojo: „Profesorius rūpinosi ne tik mumis, lietuviais. Jis važinėdavo po plačias Krasnojarsko apylinkes, laikydamas pamaldas čia atvežtiems katalikams – Pavolgio vokiečiams, lenkams, baltarusiams. Pradėjo mus kviesti į saugumą ir versti pasirašyti, kad kunigas Gustas ima mokesčius už patarnavimus. Mes aiškinome, kad katalikų bendruomenė gyvena iš aukų, ir nesirašėme. Siūlėme profesoriui išvažiuoti kitur, bet jis sakė: „Nevažiuosiu iš čia tol, kol nepakrikštysiu visų tikinčiųjų ir jų šeimos narių“. Žinojau, kad profesorius gyvena pas vieną baltarusę senutę. Tačiau tik 1959 m., jau grįžusi iš tremties į Kauną, sužinojau kraupią istoriją. Kartą Vaižganto gatvėje sutikau buvusį tremtinį advokatą Zigmą Toliušį (beje, taip pat kraštietį, kilusį iš Miliušių (dabartinės Girdžių sen. – R. K. pastaba). Su ašaromis akyse jis man papasakojo apie liūdną profesoriaus likimą. Šią istoriją, sąžinės graužiama, pasakojusi jam kun. J. Gusto šeiminkės duktė. Profesoriaus šeiminkai Krasnojarske už atlyginimą buvo duotas toks nurodymas: paduodant kavą, įberti baltų miltelių. Vieną sekmadienį (1958 m. kovo 14 d. – R. K. pastaba) profesorius, atlaikęs Šv. Mišias, atsigulė kaip paprastai pailsėti, nes 18 val. reikėjo vėl eiti laikyti pamaldas. Maldininkai nustebė, kad toks punktualus žmogus neatėjo žadėtu laiku. Išlaužė duris, rado kambario viduryje ant

grindų, paplūdusį kraujuose, mirusį profesorių. Šeimninkei toptelėjusi mintis, kad čia yra ir jos kaltė. Nunešusi likusius miltelius ištirti laboratorijai sužinojo, kad tai buvę lėto veikimo, tirštinantys kraują, milteliai. Šeimninke išprotėjusi.

Profesorius kun. Juozas Gustas palaidotas Krasnojarsko kapinėse. Iš 1959 m. darytų nuotraukų matyti, kad kapas aptvertas apie pusantro metro aukščio metaline tvorele, ir pastatytas akmeninis (o gal betoninis) apie dviejų metrų kryžius su niša paveikslėliui viršutinėje pamato dalyje. Ar nereiktų Jo šventus palaikus pargabenti į Lietuvą? Reiktų jo garbei ir muziejėli įrengti“ – pasakojimą apie prof. kun. Juozą Gustą užbaigė J. Mačiokienė.

LGGRTC parengto leidinio „Lietuvos gyventojų genocidas“ II tomo (1944–1947) pirmos knygos (A–J); p. 569 įrašė nurodyta: kun. Juozas Gustas nužudytas.

2000 m. bažnyčia kun. Juozą Gustą paskelbė kankiniu.

Priedu iš kraštotyrininko Vytauto Lekučio gautą nuotrauką: iš k. – saleziečiai – Juozas Gustas, teologijos daktaras kunigas Jonas Puišys, teologijos daktaras kunigas Pranas Petraitis, kunigas Jonas Žemaitis. 1932 m. Italija.

Parengė Regina Kliukienė,
2021 02 15